

НУТҚ МАДАНИЯТИ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Бобоходжаев Рашидjon Хашимович

*Тошкент давлат транспорт университети, филология фанлари номзоди,
доцент, “Таҳририй наириёт ва полиграфия” бўлими бошлиғи*

Аннотация: Ушбу мақолада нутқ маданиятининг моҳияти, мақсади ва унинг асосий тамойиллари ҳамда таркибий қисмлари ёритилган. Нутқ маданияти инсоннинг фақатгина тўғри ва аниқ сўзлаш қобилияти эмас, балки ахлоқий, ижтимоий ва маданий масалаларга муносабатини ҳам қамраб олади. Мақолада нутқда тўғрилиқ, таъсирчанлиқ, тинглаш, тасвирлаш ва ижобий таъсир каби тамойиллар муҳим ўрин тутди. Шу билан бирга, грамматик тўғрилиқ, лексик бойлиқ, интонация ва талаффуз маданияти каби таркибий қисмлар орқали самарали ва таъсирли нутқ шакллантириш мумкинлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: Нутқ маданияти, тўғри сўзлаш, ахлоқий меъёрлар, грамматик тўғрилиқ, лексик бойлиқ, таъсирчанлиқ, ижтимоий муносабат.

Annotation: This article explores the essence, purpose, and key principles of speech culture, along with its structural components. Speech culture is not only about speaking correctly and clearly but also reflects a person's ethical, social, and cultural stance. The article emphasizes principles such as accuracy, clarity, persuasiveness, active listening, and positive impact. It also highlights how grammatical accuracy, lexical richness, intonation, and pronunciation form the foundation of effective and impactful communication.

Keywords: Speech culture, correct speech, ethical standards, grammatical accuracy, lexical richness, persuasiveness, social communication.

Нутқ маданияти — инсоннинг ўз фикрларини, ҳисларини, хоҳишларини ва эҳтиёжларини бошқаларга аниқ ва таъсирчан тарзда етказиш, шунингдек, жамоатчиликда аниқ, одобли ва мақсадли сўзлашувни таъминлаш қобилиятидир. Бу фақатгина тил ва нутқни тўғри ишлатишдан иборат эмас, балки инсоннинг ижтимоий ва ахлоқий масалаларга бўлган муносабатини ҳам акс эттиради. Нутқ маданиятининг мақсади — маъруза, чиқиш ёки нутқни орқали аниқ ва тушунарли фикрни таъсирчан тарзда етказишдир.

Нутқ маданиятининг асосий тамойилларига қуйидагилар киради:

Тўғрилиқ (тўғри ва аниқ сўзлаш). Бунда нутқ маданиятининг асосий тамойили — сўзларнинг аниқ ва тўғри ишлатилиши. Инсоннинг гапираётган сўзлари бошқаларга тушунарли ва аниқ бўлиши керак. Акс ҳолда, нутқ тўғри тушунилмаслиги ёки нотўғри қабул қилиниш хавфи пайдо бўлади.

Тил ва сўзлашув маданияти (ахлоқий ва маданий тил) Нутқ маданиятида тил фақатгина ахлоқий меъёрларга мувофиқ бўлиши шарт. Бу кимга, қандай вақтда ва қандай муҳитда сўзлашишни тушунишни талаб қилади. Ахлоқий ва маданий тил жамоатчилик ўртасида ижобий алоқа ўрнатишга ёрдам беради.

Тинч ва осойишта муносабат. Нутқ маданияти одамларнинг муаммоларини ва бошқа баҳсларни ҳал қилишда тинч, осойишта муҳитни сақлаб қолишни талаб қилади. Маъруза, муҳокама ёки мулоқотлар ҳамиша ҳурмат ва тушуниш атмосферасида бўлиши керак.

Тинглаш ва тушуниш. Нутқ маданияти тинглашни ҳам ўз ичига олади. Айнан тинглаш, инсоннинг ёзган ёки айтган фикрларига таҳлил ва диққат билан ёндашишдир. Бу ўз навбатида, самарали ва ижобий ҳамкорликнинг асоси ҳисобланади. Нутқ маданиятида шунчаки сўзлашмай, балки тинглаш ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Тасвирлаш ва тасдиқлаш. Нутқда бенуфуз ва безътибор фикрлардан қочиш керак. Бундан ташқари, баҳс ва фикрлар узоқ вақтга ва тўғри тасвирга асосланиши керак. Хатоликлар ва ёзувдаги хатоликлардан сақланиш керак, чунки бу сўзлашувни қисқартириб, фойдали натижаларга олиб келмаслиги мумкин.

Таъсирчанлик. Нутқ маданиятининг яна бир муҳим тамойили – гапирувчининг таъсирчанлиги. Нутқ самарали ва таъсирли бўлиши учун, у ишончли ва рағбатлантирувчи бўлиши керак. Бунинг учун нутқчи ўз нутқида ҳаётий мисоллар, фактлар, тасвирлардан фойдаланиши ва таъсирчан усуллардан (риторик саволлар, такрорлашлардан) фойдаланиши керак.

Ҳар бир гапнинг мақсади ва аҳамияти шундаки нутқ маданиятининг муҳим тамойилларидан бири – ҳар бир сўз ёки гапнинг аниқ мақсади бўлиши керак. Нотик ҳар бир сўзни, ҳар бир ёки ҳар бир иборани тўғри ва мақсадга мувофиқ ишлатиш керак.

Ижобий таъсир ва мукаммал таълим. Нутқ маданияти ижобий таъсир қилишга, муҳокама ва чиқишлардан яхши таассурот қолдиришга, аудиторияни янгиликка ёки ҳеч бўлмаганда, ижобий ғояларга руҳлантиришга қаратилган бўлиши керак.

Нутқ маданияти – инсоннинг нафақат тўғри тил ва нутқ ишлатиш қобилияти, балки ахлоқий, ижтимоий ва маданий тамойилларни ҳам ўз ичига олувчи комплекс тушунчадир. Тўғри нутқ маданияти, инсоннинг жамиятдаги мавқеини мустаҳкамлайди, ўзаро тушуниш ва ижобий алоқа орқали муносабатларни мустаҳкамлайди.

Нутқ маданиятининг таркибий қисмлари грамматик тўғрилиқ, лексик бойлик, интонация ва талаффуз маданияти муҳим ҳисобланади. Нутқ маданияти шахснинг сўзлашув жараёнида ҳар томонлама мукаммал ва самарали бўлишига ёрдам берувчи бир нечта таркибий қисмдан иборат. Бу қисмлар нафақат нутқни тўғри ва аниқ қилиш, балки маънога мувофиқ, таъсирчан ва осон тушунарли тарзда айтиш учун муҳим аҳамиятга эга.

Нутқ маданиятининг асосий таркибий қисмларига қуйидагилар киради:

Грамматик тўғрилиқ — нутқ маданиятининг асосий компоненти ҳисобланади. Грамматика — бу тилнинг қоида ва қонунлари, сўзлар, иборалар ва жумлаларнинг тўғри тартибда ишлатилишини таъминлайди. Сўзларнинг тўғри тартиби: Жумладаги сўзлар тўғри жойлаштирилиши керак. Масалан, сўзлар ва феъллар фаол тарзда ишлатилиши ҳамда ҳар бир иборада тўғри замонлар, тегишли шакллар ва грамматик алоқа бўлиши керак. Функционал ўзгаришлар: грамматик тўғрилиқ тўғри замонлар ва шаклларни ишлатиш, жумлада мурожаат, ёзув шакллари, сўзларнинг қўшилиши ва ихтисослашган ибораларни ишлатишни қамраб олади. Мураккаб сўзлар ва иборалар: нутқ маданиятида тўғри грамматик шаклларни қўллаш муҳимдир. Бу нутқни аниқ, осон ва тушунарли қилади.

Лексик бойлиқ — бу нутқда ишлатиладиган сўзлар, иборалар ва атамаларнинг хилма-хиллиги, уларнинг тўғри ва таъсирчан тарзда ишлатилиши. Лексик бойлиқ инсоннинг тилнинг ўзига хос сўзларини танлаш ва фойдаланиш қобилиятига боғлиқ. Сўзларнинг тўғри танланиши: ҳар бир нутқда тўғри сўзлар ишлатиш, бир сўзни бир неча маънода ишлатмаслик керак. Масалан, умумий ва аниқ маъноли сўзлар тўғри қўлланилиши изҳор қилинган фикрни аниқ ва тушунарли етказиш учун муҳим. Турли тилларга хос сўзлар: Нутқда фақатгина умумий ва маънавий йўналишдаги сўзлардан фойдаланмаслик, балки мазмун ва ҳолатга мувофиқ қўшимча сўзлар, жаргон ва терминлардан ҳам фойдаланиш керак. Нутқнинг мақсадга мувофиқлиги: нутқни мўлжалланган аудиторияга тўғри йўналтириш учун лексик бойлиқдан фойдаланиш муҳим, чунки ҳар бир аудитория турли тил ва сўзлардан фойдаланишга ҳис қилади.

Хулоса: Хулоса қилиб айтганда, нутқ маданияти — инсоннинг фақат сўзлаш қобилияти эмас, балки унинг ахлоқий, ижтимоий ва маданий даражасини ҳам ифода этувчи муҳим кўрсаткичдир. Самарали нутқ учун тўғри грамматик шакллар, бой лексик захира ва таъсирчан усуллардан фойдаланиш талаб қилинади. Бу эса жамиятда ўзаро тушуниш, ҳурмат ва ҳамкорликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Бабаходжаев Р. "Некоторые методологические вопросы терминологии." чебная терминосфера по избранной специальности сборник материалов научно-практического семинара (2010).
2. Бабаходжаев Р. Русский пласт в гидронимии Ташкента и Ташкентской области //Современные проблемы филологии. – 2020.
3. Бабаходжаев Р. Русский пласт в гидронимии Ташкента и Ташкентской области //Современные проблемы филологии. – 2020.
4. Бабаходжаев Р. Проблемы славянской лексикологии и фразеологии //славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования. – 2017.

5. Суюнова Д.Д. Научно-теоретический подход к реализации цифровой трансформации внедрения корпоративного управления в акционерных обществах. (Актуальные проблемы развития бизнеса и предпринимчивости в условиях цифровой экономики, международная научно-практическая конференция, 23 декабря 2022 г.).

6. Суюнова Д.Д. Анализ состояния внедрения и развития цифровой экономики в Узбекистане. (Цифровая трансформация в бизнесе и экономике, международная научно-практическая конференция, 21 июня 2023 г.).

7. Суюнова Д.Д. Пути использования автоматизированной информационной системы управления в обеспечении эффективности корпоративного управления. (Цифровая трансформация в бизнесе и экономике, международная научно-практическая конференция, 21 июня 2023 г.).

8. Суюнова Д.Д. Использование цифровых технологий в совершенствовании корпоративного управления. (Цифровая трансформация в бизнесе и экономике, международная научно-практическая конференция, январь 2024 г.).

9. Babaxodjayev, Rashid. "Некоторые методологические вопросы терминологии." chebnaya terminosfera po izbrannoy spetsialnosti sbornik materialov nauchno-prakticheskogo seminara (2010).

10. Babaxodjayev R. Russkiy plast v gidronimii Tashkenta i Tashkentskoy oblasti //Sovremennye problemy filologii. – 2020.

11. Babaxodjayev R. Russkiy plast v gidronimii Tashkenta i Tashkentskoy oblasti //Sovremennye problemy filologii. – 2020.

12. Babaxodjayev R. Problemy slavyanskoy leksikologii i frazeologii //slavyanskije yazyki: sistemno-opisatelny i sotsiokulturnye aspekty issledovaniya. – 2017.

13. Boboxodjaev R. X. Primenenie interaktivnykh metodov pri distantsionnom obuchenii russkomu yazyku //Uzbek scholar journal. – 2022. – t. 10. – s. 179-182.

14. Boboxo'Jayev R. H. Learning foreign languages online //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 6. – S. 840-845.

15. Babaxodjayev R. Kommunikativnye osobennosti funkcionirovaniya evfemizmov //sodrujestvo yazykov sodrujestvo kultur. – 2017.

16. Boboxodjaev R. X. Primenenie interaktivnykh metodov pri distantsionnom obuchenii russkomu yazyku //Uzbek Scholar Journal. – 2022. – T. 10. – S. 179-182.

